วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี
ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 เดือนเมษายน ถึง มิถุนายน 2568

การพัฒนากฎหมายความรับผิดทางละเมิด เกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย*

DEVELOPMENT OF TORT LIABILITY LAWS ON DETERMINATION OF COMPENSATION FOR THE MENTAL HEALTH OF THE VICTIMS*

ชัชทพงษ์ เชื้อดี**

Chudtapong Chuedee**

สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี

School of Law, Sripatum University-Chonburi Campus

**Corresponding Author e-Mail: 41970492@chonburi.spu.ac.th

(Received: 2024, November 21; Revised: 2025, February 14; Accepted: 2025, February 22)

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษากฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียที่เป็นญาติหรือผู้ใกล้ชิดกับผู้ตายอันเกิดจากการถูกกระทำละเมิด ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่ความเสียหายต่อจิตใจส่งผลต่อผู้สูญเสียที่เกิดจากการทำละเมิด และปัจจุบันความเสียหายต่อจิตใจสามารถที่จะพิสูจน์ได้ในทางการแพทย์หรือรับรองโดยผู้เชี่ยวชาญ เช่น กรณีของโรคซึมเศร้าที่สามารถพิสูจน์ได้โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ การวิจัยใช้วิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึกและการรับฟังความคิดเห็น

ข้อค้นพบการวิจัย พบว่าความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจยังไม่มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิดและการชดใช้ค่าสินไหมทดแทน ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บท แต่ในกฎหมายอื่นได้มีการกำหนดความเสียหายต่อจิตใจให้แก่ความเสียหายต่อจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้สูญเสีย ในกรณีที่ผู้เสียหายถึงแก่ความตาย เช่นกรณีของพระราชบัญญัติความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าไม่ปลอดภัย พ.ศ.2551

ข้อเสนอแนะของการวิจัยคือ ควรให้มีการปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และมาตรา 446 ให้มีความชัดเจนเกี่ยวกับค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และเกิดความชัดเจนในการบังคับใช้กฎหมายต่อไป

คำสำคัญ: ความเสียหายต่อจิตใจ; ค่าสินไหมทดแทน

---

*งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการทำวิจัยจากมหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยเขตชลบุรี ปีการศึกษา 2566

ABSTRACT

This study investigated the evolution of tort liability laws concerning compensation for emotional distress suffered by victims' relatives or close associates due to wrongful acts. Given the profound psychological consequences of tortious conduct, legal frameworks should adequately address emotional harm as a compensable category.

The study employed qualitative research methods, including document analysis, expert interviews, and public opinion surveys. Findings indicated that the Civil and Commercial Code of Thailand lacked explicit provisions for compensating emotional distress, despite recognition of such claims in the Product Liability Act (2008). The absence of clear legal standards resulted in inconsistent adjudication of emotional harm claims.

To address these gaps, the study recommended amending Sections 420 and 446 of the Civil and Commercial Code to explicitly define compensation mechanisms for emotional distress. These legal revisions would enhance clarity, ensure equitable remedies, and align Thai tort law with contemporary social and psychological understandings of emotional harm.
Keywords: emotional distress compensation; compensation for damages

บทนำ

กรณีที่ก่อให้เกิดความเสียหายกับผู้ถูกละเมิดจนทำให้เกิดความสูญเสียเกิดขึ้น บุคคลที่เป็นทายาทหรือมีความผูกพันกับผู้เสียชีวิตที่เกิดจากเหตุละเมิดนั้น ย่อมมีความรู้สึกสูญเสียหรือเสียใจมีผลกระทบต่อจิตใจเป็นอย่างมาก อาจก่อให้ผู้ที่สูญเสียนั้นเกิดผลกระทบต่อจิตใจอย่างรุนแรง ทำให้มีอาการเศร้าหมอง หดหู่ มองโลกในแง่ลบจนไม่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างปกติสุข และอาจมีอาการซึมเศร้า ซึ่งเป็นโรคทางด้านจิตเวช สำหรับค่าเสียหายต่อจิตใจในทางละเมิดที่ได้มีการกำหนดไว้ให้กับผู้สูญเสีย อย่างเป็นรูปธรรมเกิดขึ้นแล้ว เช่น ศาลอังกฤษยอมให้มีการชดใช้ค่าเสียหายต่อจิตใจ ในกฎหมาย The Fatal Accidents Act 1976 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่มีการยอมรับชดใช้ความเสียหายต่อจิตใจที่เกิดจากความเศร้าโศกเสียใจ อันเนื่องจากการเสียชีวิตของบุตร บิดา มารดา สามีหรือภริยา โดยมีการกำหนดไว้แน่นอนคือ 10,000 ปอนด์ ในปี ค.ศ.2002 (สันต์สุดา สิทธิประเสริฐ, 2560, หน้า 81) เห็นได้ว่าความเสียหายต่อจิตใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบันสามารถที่จะพิสูจน์ได้โดยผู้เชี่ยวชาญในทางการแพทย์ ทำให้ทราบถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผู้ที่ต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก มีความผูกพันซึ่งถือเป็นผลโดยตรงที่เกิดขึ้นจากการทำละเมิด และผู้กระทำละเมิดจำต้องรับผิดเยียวยาความเสียหายในส่วนนี้จึงควรมีการกำหนดแนวทางในปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิดและการชดใช้ค่าสินไหมทดแทน

ความสูญเสียที่เกิดจากการทำละเมิด และการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้ผู้ที่เสียหายนั้นกลับคืนสู่สถานะเดิม เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหายหรือผู้ที่สูญเสีย โดยการเรียกให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทนกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 438 ถึงมาตรา 448 โดยที่ความเสียหายที่สามารถเรียกได้นั้น ต้องเป็นความเสียหายที่กำหนดไว้ในมาตราดังกล่าวเท่านั้น เช่น ค่าปลงศพ ค่าใช้จ่ายอันจำเป็นเกี่ยวกับศพ ค่าขาดไร้อุปการะ หรือค่าขาดแรงงาน แต่ความเสียหายต่อจิตใจ เช่น ความโศกเศร้าของผู้สูญเสียนั้น เป็นกรณีที่นอกเหนือจากที่กฎหมายได้กำหนดไว้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งความโศกเศร้าเสียใจของผู้สูญเสียอาจเกิดจากความรัก ความผูกพัน และเมื่อความรู้สึกเศร้ามากขึ้นอาจส่งผลต่อจิตใจซึ่งอาจเป็นปัญหาให้เป็นโรคซึมเศร้าได้

ความโศกเศร้าเสียใจเป็นกระบวนการตอบสนองของมนุษย์เมื่อต้องเผชิญกับความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักทำให้เกิดความรู้สึกด้านร่างกาย ด้านความนึกคิด และพฤติกรรม ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในแต่ละด้านก่อให้เกิดปัญหากับตัวบุคคลผู้สูญเสียแตกต่างกันออกไป (ศรินรัตน์ วัณนธรนันท์, 2560, หน้า 14) และขึ้นอยู่กับสภาวะจิตใจของผู้ที่สูญเสียที่จะสามารถปรับตัว ยอมรับการสูญเสีย และสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติหรือไม่ กรณีที่มีการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักที่มีความผูกพันใกล้ชิด เช่น การสูญเสียบิดามารดา คู่สมรส บุตร หรือญาติสนิท ซึ่งหากเป็นกรณีที่ไม่สามารถปรับตัวได้ หรือเป็นความโศกเศร้าที่มีความรุนแรงและผิดปกติ อาจทำให้ผู้สูญเสียนั้นอยู่ในสภาวะซึมเศร้ามีความคิดอยากฆ่าตัวตาย

ปัญหาที่เกิดจากโรคซึมเศร้าถือเป็นโรคทางด้านจิตเวชที่พบมากในไทย (ผู้จัดการสุดสัปดาห์, ออนไลน์, 2565) เกิดจากความผิดปกติของการหลั่งสารเคมีในสมองจนส่งผลให้เกิดความผิดปกติทางอารมณ์ ส่งผลให้ผู้ป่วยที่เป็นโรคซึมเศร้ามักจะอาการเศร้าหมอง หดหู่ มองโลกในแง่ลบ และมักจะรู้สึกเบื่อหน่ายอยู่เสมอ อ้างอิงข้อมูลจากโรงพยาบาลมนารมย์ ระบุว่าเกิดจากปัจจัยหลัก ๆ คือ

1. ปัจจัยทางชีวภาพหรือพันธุกรรม เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงของสารสื่อประสาทในสมองหรือความผันผวนของระดับฮอร์โมนที่สำคัญ และ

2. ปัจจัยด้านจิตใจหรือสิ่งแวดล้อม ที่เรียกว่าปัจจัยทางอารมณ์ เป็นผลมาจากสถานการณ์ความตึงเครียดทางอารมณ์ เช่น หากเป็นภาวะซึมเศร้าในวัยเด็ก อาจมีสาเหตุจากความตึงเครียดในครอบครัว เหตุการณ์สะเทือนใจอย่างรุนแรง รวมถึงภาวะซึมเศร้าจากปฏิกิริยาทางใจ เช่น คู่แต่งงานเสียชีวิต ตกงาน หย่าร้าง สภาพจิตใจอ่อนล้าเนื่องจากความเครียดเรื้อรัง เช่น ชีวิตสมรสมีปัญหาขัดแย้งไม่รู้จบ ความกดดันจากงานที่ต้องรับผิดชอบ การเปลี่ยนงาน ภาระมากเกินไป

ความเศร้าโศกเสียใจที่เกิดจากการสูญเสีย (grief and bereavement) โดยเฉพาะการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เป็นปฏิกิริยาทางจิตใจที่เป็นเรื่องปกติ แต่อาจมีผู้สูญเสียบางรายต้องการการปรับตัวกับการสูญเสียนั้น ซึ่งผู้สูญเสียจะมีอาการหลักคล้ายอาการโรคซึมเศร้า มีอารมณ์เศร้า หงุดหงิด เบื่อหน่าย ไม่อยากเข้าสังคม นอนไม่หลับ เบื่ออาหาร และรู้สึกผิด รู้สึกโกรธ ยอมรับความจริงของการสูญเสียไม่ได้

โดยในทางการแพทย์ถ้าอาการดังกล่าวอยู่นานเกิน 2 เดือน หรือมีอาการต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ลักษณะปกติของปฏิกิริยาต่อการสูญเสียทั่วไป อาการที่บุคคลนั้นแสดงอาจมีการซึมเศร้ากว่าปฏิกิริยาปกติต่อการสูญเสีย เช่น

1. รู้สึกผิดในเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือจากที่เกี่ยวกับสิ่งที่คิดว่าตนควรทำหรือไม่ควรทำในช่วงที่ผู้ตายเสียชีวิต

2. คิดหมกมุ่นเกี่ยวกับความตาย นอกเหนือจากความรู้สึกอยากตายแทนหรือตายไปพร้อมกับผู้เสียชีวิต

3. คิดหมกมุ่นว่าตนไร้ค่า ไม่มีความหมาย

4. มีการเคลื่อนไหวและความคิดช้าอย่างชัดเจน (marked psychomotor retardation)

5. มีการบกพร่องของการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆทั้งทางสังคมและการงานอย่างมากเป็นเวลานาน

6. มีอาการประสาทหลอน นอกเหนือไปจากการคิดว่าได้ยินเสียงหรือเห็นภาพของผู้ตายเป็นช่วงขณะสั้น ๆ ซึ่งอาจพบได้ในปฏิกิริยาปกติ

โดยในทางการแพทย์ไม่ได้มีการแบ่งแยกอาการป่วยทางจิตใจกับความทุกข์ทางอารมณ์หรืออารมณ์โศกเศร้าเสียใจที่เป็นไปได้อย่างทั่วไป (พรทิพย์ สุทธิอรรถศิลป์, 2557, หน้า 13) เพราะเห็นว่าอารมณ์โศกเศร้าเสียใจก็เป็นความผิดปกติอย่างหนึ่ง แต่ไม่รุนแรงเท่าอาการป่วยทางจิตใจ แต่วัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดความรับผิดทางกฎหมายต้องมีความแน่นอน ความรู้สึกจึงเป็นเพียงอารมณ์ แต่กรณีที่มีการเจ็บป่วยทางจิตเวชก็เป็นเรื่องไม่ปกติ ซึ่งควรได้รับการเยียวยา

ตามบทบัญญัติกฎหมายว่าด้วยละเมิดเป็นบทบัญญัติที่นำมาใช้ในการคุ้มครองสิทธิของบุคคลในสังคม ที่ถูกล่วงละเมิดโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และก่อให้เกิดความเสียหายเกิดขึ้น บุคคลที่ได้รับความเสียหายชอบที่จะได้รับค่าเสียหายสำหรับการกระทำที่เกิดขึ้น โดยเป็นการเยียวยาความเสียหายให้แก่ผู้เสียหายที่มีความเสียหายเกิดขึ้นจริง ให้กลับคืนสู่ฐานะเดิม หรือใกล้เคียง เช่น การทำให้ผู้อื่นได้รับบาดเจ็บ หรือทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย โดยความหมายของคำว่าค่าสินไหมทดแทน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “compensation” หมายถึงการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นให้แก่ผู้เสียหาย ซึ่งเป็นการชดใช้ค่าเสียหายเป็นจำนวนตัวเงิน หรือตามที่กฎหมายลักษณะละเมิด ของอังกฤษ เรียกค่าสินไหมนี้ว่า “pecuniary loss” และหมายถึงการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดให้ผู้เสียหายกลับคืนสู่ฐานะเดิมหรือใกล้เคียงฐานะเดิมที่สุด ซึ่งตามกฎหมายลักษณะละเมิดของอังกฤษเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้นอันไม่อาจคำนวณเป็นตัวเงินได้ว่า “non-pecuniary loss”

ตัวอย่างการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายต่อจิตใจในกฎหมายต่างประเทศ เช่น คดี Mcloughlin v.O’Brian ปี ค.ศ.1983 เป็นคดีแรกที่วางหลักในเรื่องนี้ จำเลยขับรถชนรถยนต์ซึ่งสามีโจทก์เป็นคนขับและมีลูก ๆ นั่งอยู่ด้วยโจทก์มาถึงโรงพยาบาลและเห็นลูกชายคนหนึ่งตาย ส่วนสามีและลูกคนอื่น

บาดเจ็บสาหัสโจทก์ตกใจอย่างมากจนทำให้เจ็บป่วยอย่างรุนแรงมีอาการซึมเศร้าและมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป ศาล House of Lord (ศาลสูงสุด) ตัดสินให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายทางจิตใจแก่โจทก์

คดี Hale v.London Underground ปี ค.ศ.1993 โจทก์เป็นพนักงานดับเพลิงเข้าไปช่วยดับเพลิงที่ลุกไหม้ในสถานีรถไฟใต้ดิน เหตุไฟไหม้มีคนตาย 31 คนและโจทก์ได้รับความผิดปกติทางจิตใจภายหลังภยันตราย (post traumatic stress disorder) ศาลตัดสินให้จำเลยต้องรับผิดในความเสียหายทางจิตใจแม้จะมิได้เกิดความเสียหายทางร่างกายเลย

จะเห็นว่าศาลอังกฤษจะชดใช้ค่าเสียหายทางจิตใจเฉพาะกรณีที่เป็นความเสียหายที่เกิดจากการเจ็บป่วยทางจิตใจอย่างแท้จริง หากเป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ เช่น ความโศกเศร้าเสียใจ ความทุกข์ใจ ศาลอังกฤษปฏิเสธที่จะไม่ชดใช้ค่าเสียหายให้ (พรทิพย์ สุทธิอรรถศิลป์, 2557, หน้า 16-17)

หากความเสียหายต่อจิตใจรูปแบบอื่น ๆ นั้น มีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ศาลอังกฤษก็ยอมชดใช้ค่าเสียหายต่อจิตใจ ตัวอย่างระบบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร เช่น The Fatal Accidents Act 1976 เป็นบทบัญญัติที่มีการยอมรับชดใช้ความเสียหายที่เกิดจากความเศร้าโศกเสียใจ อันเนื่องจากการเสียชีวิตของบุตร บิดามารดา สามี หรือภริยา โดยจะมีการชดใช้ค่าเสียหายกันเป็นจำนวนที่กำหนดไว้แน่นอน ในกรณีที่จะมีการพิจารณายอมให้มีการชดใช้ค่าเสียหายทางจิตใจ The Fatal Accidents Act 1976 Section 1 A Bereavement จะมีหลักเกณฑ์มาบังคับใช้ (สันต์สุดา สิทธิประเสริฐ, 2560, หน้า 21) ต่อไปนี้

ก) พิจารณาผู้ที่จะได้รับความเสียหายทางจิตใจว่าเป็นผู้เสียหายทางตรง (primary victim) ผู้เสียหายโดยอ้อม (secondary victim) หรือผู้เห็นเหตุการณ์ (bystander)

ข) พิจารณาความใกล้ชิดของผู้เสียหายกับเหตุละเมิดนั้น

ค) พิจารณาความเสียหายที่เกิดขึ้นว่ามีเหตุผลตามกฎหมายหรือไม่

โดยการประเมินค่าเสียหายสำหรับความเสียหายต่อจิตใจ ศาลจะใช้ดุลพินิจในการกำหนดจำนวนค่าเสียหายเพราะเป็นการยากที่จะประเมินจำนวนค่าเสียหายที่แน่นอน โดยพิจารณาประกอบ เช่น ลักษณะแห่งความเสียหาย ระดับของความเจ็บปวดและทุกข์ทรมาน ระยะเวลาในการรักษา หรือความสามารถของผู้เสียหายที่จะใช้ชีวิตอย่างปกติสุขเพียงใด

หลักการเรียกค่าเสียหายต่อจิตใจนั้น ศาสตราจารย์ ดร.วารี นาสกุล อธิบายว่าคำว่า “ค่าเสียหายทางจิตใจ” นี้เรียกค่าสินไหมไม่ได้เพราะไม่มีบทบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่มักปรากฏเสมอในคำฟ้องของโจทก์ ซึ่งเป็นการเรียกร้องมาในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น ค่าเศร้าโศกเสียใจ ค่าโทมนัสอาลัย ค่าว้าเหว่ ค่าผิดหวัง ค่าทุกข์ใจ โดยที่กฎหมายไม่ได้บัญญัติให้มีการเรียกค่าเสียหายเหล่านี้เพราะต้องการตัดปัญหาความยุ่งยากในการพิสูจน์ค่าเสียหายและอาจเป็นการให้ดุลยพินิจแก่ศาลมากเกินไปก็ได้ เพราะในทางปฏิบัติไม่อาจหามาตรฐานได้ว่า “ค่าความเสียหายทางจิตใจ” เหล่านั้นควรให้ได้เพียงใด และเพื่อเป็นการตัดปัญหาเหล่านี้ กฎหมายจึงไม่อนุญาตให้มีการเรียกร้องกันได้ แม้แนวคำพิพากษาเองก็ตีความหมายโดยเคร่งครัดว่าไม่อาจเรียกร้องกันได้... โดยหลักทั่วไป ใช่ว่าการบังคับให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายทางจิตใจจะไม่เป็น

การถูกต้องเสียเลยก็หาไม่ ในบางครั้งกลับกลายเป็นทางออกหรืออุดช่องว่างที่ไม่เป็นธรรมอย่างหนึ่ง (วารี นาสกุล, 2562, หน้า 199)

ความเสียหายต่อจิตใจเริ่มเป็นที่ยอมรับและได้กำหนดในหลักกฎหมายไทย โดยความเสียหายต่อจิตใจ ได้มีการกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าไม่ปลอดภัย พ.ศ.2551 ในมาตรา 4 นิยามศัพท์ว่า “ความเสียหายต่อจิตใจ” หมายความว่าความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน ความหวาดกลัว ความวิตกกังวล ความเศร้าโศกเสียใจ ความอับอาย หรือความเสียหายต่อจิตใจอย่างอื่นที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ที่กำหนด ไว้นอกเหนือจากค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งให้อำนาจศาลในการกำหนดค่าสินไหมทดแทน เพิ่มเติม ในมาตรา 11 (1) “ค่าเสียหายสำหรับความเสียหายต่อจิตใจอันเป็นผลเนื่องมาจากความเสียหายต่อร่างกาย สุขภาพ หรืออนามัยของผู้เสียหาย และหากผู้เสียหายถึงแก่ความตาย สามี ภริยา บุพการี หรือผู้สืบสันดานของบุคคลนั้นชอบที่จะได้รับค่าเสียหายสำหรับความเสียหายต่อจิตใจ ซึ่งในบทบัญญัติดังกล่าว เห็นได้ถึง หลักเกณฑ์ในการกำหนดค่าเสียหายต่อจิตใจและผู้ที่สามารถได้รับค่าเสียหายต่อจิตใจ ตามพระราชบัญญัติความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าไม่ปลอดภัย พ.ศ.2551 (2551, หน้า 20) ซึ่งให้กับตัวผู้เสียหายที่ได้รับความเสียหายต่อจิตใจเอง และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้เสียหาย ในกรณีที่ผู้เสียหายเสียชีวิตด้วย

ปัจจุบันตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ในส่วนการกำหนดค่าสินไหมทดแทนเพื่อละเมิด การเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจะสามารถระบุเป็นจำนวนเงินหรือตัวเงินได้แน่นอนตายตัว เช่น ความเสียหายที่เกิดกับทรัพย์สิน หรือค่ารักษาพยาบาลที่เกิดขึ้นจากการทำละเมิด และความเสียหายบางกรณีที่ไม่สามารถระบุเป็นตัวเงินได้ ผู้เสียหายมีหน้าที่ในการพิสูจน์ความเสียหายที่เกิดขึ้น เช่น การทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตายก็เป็นวิธีการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนที่กำหนดไว้ในกฎหมายละเมิด เช่น ค่าปลงศพ ค่าใช้จ่ายอันจำเป็น ค่ารักษาพยาบาลก่อนตาย รวมถึงค่าขาดไร้อุปการะซึ่งผู้ขาดไร้อุปการะสามารถที่จะใช้สิทธิในการเรียกร้องค่าเสียหายที่เกิดขึ้นจากผู้ทำละเมิดดังกล่าวได้ แต่การขาดหายไปของผู้เสียหายอาจส่งผลต่อสภาพจิตใจของทายาท หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการทำละเมิดที่เจ็บปวดทนทุกข์ทรมาน เช่น บิดามารดาของผู้เสียชีวิต คู่สมรส หรือทายาท โดยสามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนกรณีทำให้ตายได้ ตามมาตรา 443 มาตรา 445 ได้เท่านั้น แต่ความเสียหายต่อจิตใจ เช่น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 292/2502) ค่าโศกเศร้าเสียใจและผิดหวัง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 277/2514) ค่าชอกช้ำระกำใจ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1550/2518) หรือค่าว้าเหว่เพราะสูญเสียภริยาผู้เคยปฏิบัติให้ชีวิตมีความสุข (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 789/2502) หรือค่าอบอุ่นที่ขาดหายไป ซึ่งไม่สามารถเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ แต่ปัจจุบันผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อจิตใจอาจส่งผลรุนแรงและระยะเวลาที่ยาวนานจนก่อให้เกิดภาวะซึมเศร้าได้ ซึ่งภาวะซึมเศร้านี้สามารถที่จะพิสูจน์ ตรวจสอบและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ได้ ทำให้ความเสียหายต่อจิตใจส่งผลเป็นรูปธรรมและการดำเนินชีวิตของผู้สูญเสียซึ่งยังไม่มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความเสียหายต่อจิตใจส่วนนี้ให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อความสูญเสียจากเหตุละเมิดที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาพบว่าการปรับปรุงบทบัญญัติกฎหมายให้มีการกำหนดค่าสินไหมทดแทนแก่ความเสียหายต่อจิตใจให้มีความชัดเจนถือเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งอาจจะมีการคำนวณความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วหรือจะเกิดขึ้นในอนาคตแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการทำละเมิดที่เกิดความสูญเสียโดยตรง โดยอาศัยความคิดเห็นของแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับสุขภาพและจิตใจมาช่วยในการกำหนด และวางแนวทางในกระบวนการพิจารณาให้มีความชัดเจน เป็นแนวทางในการพัฒนากฎหมายว่าด้วยความรับผิดทางละเมิด และการพิจารณาการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหายที่เกิดความเสียหายต่อจิตใจที่เป็นผลโดยตรงจากเหตุละเมิด บทบัญญัติกฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการกำหนดค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียจะต้องมีบทกฎหมาย องค์ประกอบความรับผิด และการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียที่มีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎีว่าด้วยการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการนำบทบัญญัติกฎหมายมาบังคับใช้ในการกำหนดและชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศในเรื่องความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย
4. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนากฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย
5. เพื่อพัฒนาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติกฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ปัญหาการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจกับผู้สูญเสีย ยังไม่มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทั้งที่ปัจจุบันนั้นสามารถพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ว่า ความเสียหายต่อจิตใจนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ โดยสามารถพิสูจน์ในทางการแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งถือเป็นอาการทางจิตเวชอย่างหนึ่งและต้องมีการรักษาเพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของผู้สูญเสียที่เกิดจากเหตุละเมิด แต่การกำหนดค่าเสียหายต่อจิตใจในกฎหมายนั้น ยังไม่มีความชัดเจน อีกทั้งไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายในเรื่องของการกำหนดค่าสินไหมทดแทนให้ผู้เสียหายกลับคืนสู่สถานะเดิมหรือเหมือนเดิมที่สุด ก่อนเกิดเหตุละเมิด แต่กรณีค่าเสียหายต่อจิตใจที่เกิดขึ้นในต่างประเทศได้มีการกำหนดให้กับผู้เสียหายหรือผู้สูญเสียแล้ว เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและคุ้มครองผู้เสียหายหรือผู้สูญเสียอย่างแท้จริง

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารอื่น ๆ ได้แก่ รายงานการวิจัย ตำรา รายงานประชุมสัมมนา วิทยานิพนธ์ และบทความ รวมทั้งเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย กฎหมาย และกระบวนการเกี่ยวกับความรับผิดทางละเมิด แนวคำพิพากษา คำวินิจฉัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในปัญหาการชดใช้ค่าเสียหายและแนวทางการพิสูจน์จากผลการวินิจฉัยทางการแพทย์ ที่นำมาใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงปัญหาความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย และการรับฟังความคิดเห็น (hearing) เพื่อให้ได้มาซึ่งการพัฒนาความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย

ผลการวิจัย

ปัญหาความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย ยังไม่มีบทบัญญัติในกฎหมายแม่บทตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 เมื่อมีความเสียหายต่อจิตใจเกิดขึ้นและมีการเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจยังไม่สามารถที่นำมากำหนดให้กับผู้เสียหายหรือผู้สูญเสียที่มีการเรียกร้องได้

จากการวิจัยพบว่าความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียในปัจจุบันนั้นสามารถที่จะพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางการแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องทางจิตเวช ดังนั้นบทบัญญัติที่กำหนดความเสียหายต่อจิตใจ จะทำให้กระบวนการความรับผิดทางละเมิดและค่าสินไหมทดแทนนั้นสามารถนำมาบังคับใช้ได้ ซึ่งนำไปสู่การสร้างบรรทัดฐานในการพิจารณาความเสียหายต่อจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้สูญเสีย

การวิจัยได้ข้อค้นพบ ได้ว่าการพัฒนาความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย ต้องมีลักษระที่สามารถนำมาบังคับใช้ได้ ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบของกฎหมายกำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับความเสียหายต่อจิตใจ ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะที่ 5 ละเมิด หมวด 1 ความรับผิดเพื่อละเมิด มาตรา 420 “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี **จิตใจก็ดี** เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น” ซึ่งในปัจจุบันยังมิได้กำหนดความรับผิดความเสียหายต่อจิตใจไว้ ในความรับผิดทางละเมิดซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในความเสียหายที่เกิดขึ้นประเภทต่าง ๆ จะทำให้เกิดความชัดเจนในรูปแบบของความเสียหายที่เกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้ถูกทำละเมิด อีกทั้งเป็นแนวทางในการพัฒนากฎหมายให้เป็นไปตามบริบททางสังคม และความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ ที่สามารถที่จะนำมาพิสูจน์เกี่ยวกับความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อจิตใจของผู้เสียหาย หรือผู้ที่เกิดความสูญเสียจากการทำละเมิดมีความสอดคล้องและไม่ขัดหรือแย้ง

ต่อรัฐธรรมนูญ ไม่ขัดต่อหลักเกณฑ์ในการจัดทำกฎหมายและพัฒนากฎหมาย มีความสอดคล้องกับกฎหมายต่างประเทศที่มีลักษณะของการกำหนดรูปแบบความเสียหายต่อจิตใจไว้อย่างชัดเจน

2. การกำหนดค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย จะสามารถที่จะเกิดขึ้นได้เป็นรูปธรรม เมื่อมีการกำหนดค่าเสียหายต่อจิตใจในความรับผิดทางละเมิด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 เกิดขึ้นแล้ว ตามลักษณะของระบกฎหมายแบบลายลักษณ์อักษร รูปแบบการกำหนดหลักการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจ อาจเป็นการกำหนดลักษณะความเสียหายอื่นอันมิใช่ตัวเงิน หรือกำหนดจำนวนเงินที่แน่นอนตายตัวสำหรับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจนี้ ที่ต้องมีการตรวจสอบเกี่ยวกับความเสียหายต่อจิตใจที่ได้รับการยืนยันจากผู้เชี่ยวชาญหรือการรับรองทางการแพทย์เพื่อให้ศาลมีอำนาจในการกำหนดค่าความเสียหายต่อจิตใจได้อย่างชัดเจนให้กับผู้สูญเสียต่อไป ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ยังมิได้กำหนดความเสียหายต่อจิตใจไว้ แต่พระราชบัญญัติความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าไม่ปลอดภัย พ.ศ.2551 ในมาตรา 4 “ความเสียหายต่อจิตใจ” หมายความว่า **ความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน ความหวาดกลัว ความวิตกกังวล ความเศร้าโศกเสียใจ ความอับอาย หรือความเสียหายต่อจิตใจอย่างอื่นที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน** และหากผู้เสียหายถึงแก่ความตาย สามี ภริยา บุพการี หรือผู้สืบสันดานของบุคคลนั้นชอบที่จะได้รับค่าเสียหายสำหรับต่อจิตใจ ในมาตรา 11 (1) เห็นได้ว่าค่าความเสียหายทางจิตใจได้มีการกำหนดในกฎหมายและเป็นแนวทางที่สามารถนำมาแก้ไขปรับปรุงกฎหมายแม่บทให้มีการตีความ และเป็นที่ยอมรับยอมรับมากขึ้นต่อไป โดยให้มีการกำหนดความเสียหายต่อจิตใจไว้ใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์** มาตรา 446 บัญญัติว่า “ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกาย หรืออนามัยก็ดี **เสียหายต่อจิตใจก็ดี** ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อ ความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินด้วยอีกก็ได้ สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่โอนกันได้และไม่ตกสืบไป ถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดย...”

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และมาตรการทางกฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียของประเทศไทย และต่างประเทศ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาวการณ์ ประกอบกับการศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 77 (2560, หน้า 20) ที่บัญญัติให้รัฐพึงจัดให้มีกฎหมายเพียงเท่าที่จำเป็นและยกเลิกหรือปรับปรุงกฎหมายที่หมดความจำเป็นหรือไม่สอดคล้องกับสถาพการณ์ หรือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพโดยไม่ชักช้าเพื่อไม่ให้เป็นภาระแก่ประชาชน และดำเนินการให้ประชาชนเข้าถึงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ ได้โดยสะดวกและสามารถเข้าใจกฎหมายได้ง่ายเพื่อปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง โดยอภิปรายได้ว่า

ปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียในกฎหมายแม่บทว่าด้วยละเมิด เพื่อทำให้เกิดความเหมาะสมและความชัดเจนในการบังคับใช้

กฎหมาย อย่างเช่น ในสหรัฐอเมริกาหรือในอังกฤษ Fatal Accidents Act เป็นบทกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนกรณีที่มีผู้เสียชีวิตให้กับผู้สูญเสีย สอดคล้องกับ สันต์สุดา สิทธิประเสริฐ (2560, บทคัดย่อ) ที่ศึกษาการใช้ดุลยพินิจของศาลในการพิจารณาค่าสินไหมทดแทน กรณีละเมิดเป็นเหตุให้ผู้ถูกทำละเมิดถึงแก่ความตาย พบว่าการกำหนดค่าสินไหมทดแทนแก่ชีวิตไม่สอดคล้องกับมูลค่าที่ผู้เสียหายเรียกร้อง และการไม่ยอมรับค่าเสียหายต่อจิตใจที่เกิดขึ้นเพราะไม่มีบทบัญญัติ แต่ปัจจุบันความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ที่ได้รับรองจากองค์การวิชาชีพในการให้ความเห็นเกี่ยวกับการวินิจฉัยของศาล ประกอบกับการทดสอบและรักษาเกี่ยวกับโรคทางด้านจิตเวช สามารถนำมาใช้ในการประกอบการพิจารณาค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจต่อจิตใจของผู้สูญเสียเกิดความชัดเจน และสามารถบังคับใช้ได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ควรมีการแก้ไขเพิ่มเติมในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 420 และมาตรา 446 ให้เกิดความชัดเจน ดังนี้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 บัญญัติว่า “ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี **จิตใจก็ดี** เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้นั้นทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น”

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 446 บัญญัติว่า “ในกรณีทำให้เขาเสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยก็ดี **เสียหายต่อจิตใจก็ดี** ในกรณีทำให้เขาเสียเสรีภาพก็ดี ผู้ต้องเสียหายจะเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนเพื่อ ความที่เสียหายอย่างอื่นอันมิใช่ตัวเงินด้วยอีกก็ได้ สิทธิเรียกร้องอันนี้ไม่โอนกันได้และไม่ตกสืบไปถึงทายาท เว้นแต่สิทธินั้นจะได้รับสภาพกันไว้โดย...”

โดยร่างกฎหมายความรับผิดทางละเมิดเกี่ยวกับการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสีย ที่ได้จากการศึกษาวิจัยหากจะมีการนำไปใช้ประโยชน์จริงต่อไปในภายภาคหน้าอย่างเป็นรูปธรรม และเพื่อให้กฎหมายที่บังคับใช้มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรม

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาถึงรูปแบบการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียที่เหมาะสมสัมพันธ์กับสภาวะเศรษฐกิจ และสังคมไทย โดยนำเอาวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิจารณาพร้อมความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์เกี่ยวกับค่าสินไหมทดแทนต่อจิตใจของผู้สูญเสียต่อไป

บรรณานุกรม

ผู้จัดการสุดสัปดาห์. (2565, 26 กุมภาพันธ์). ***"โรคซึมเศร้า" วิกฤตคร่าชีวิตคนไทย เข้าไม่ถึงการรักษา ฆ่าตัวตายสำเร็จสูง"*** (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: https://mgronline.com/daily/detail/9650000019098 [2567, 1 ธันวาคม].

พรทิพย์ สุทธิอรรถศิลป์. (2557). ***ค่าเสียหายทางจิตใจ: ศึกษากฎหมายลักษณะละเมิดของอังกฤษและเยอรมันเปรียบเทียบกับกฎหมายลักษณะละเมิดของไทย***. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม สำนักงานยุติธรรม.

พระราชบัญญัติความรับผิดต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย พ.ศ.2551. (2551, 20 กุมภาพันธ์). ***ราชกิจจานุเบกษา***. เล่มที่ 125 (ตอนที่ 36 ก), หน้าที่ 17.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ***ราชกิจจานุเบกษา***. เล่มที่ 134 (ตอนที่ 40 ก), หน้า 1.

วารี นาสกุล. (2562). ***คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่งลาภมิควรได้*** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ศรินรัตน์ วัณนธรนันท์. (2560). ความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก:บทบาทพยาบาล. ***วารสารพยาบาลสภากาชาดไทย***, ***10***(1), หน้า 13-21.

สันต์สุดา สิทธิประเสริฐ. (2560). ***การใช้ดุลยพินิจของศาลไทยในการพิจารณาค่าสินไหมทดแทน กรณีละเมิดเป็นเหตุให้ผู้ถูกละเมิดถึงแก่ความตาย***. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติเศรษฐศาสตร์การค้าระหว่างประเทศ คณะนิติศาสตร์และคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.